

Марія Монтессорі

САМОВИХОВАННЯ І САМОНАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

В. Середовище

Не тільки вчителька, але і сама обстановка (атмосфера) школи повинні піддатися зміні. Ввести в звичайну школу “матеріал для розвитку” – це ще далеко не значить цілком відновити школу. Школа повинна стати місцем, де дитина може жити на волі; і ця свобода – не тільки духовна свобода її внутрішнього зростання. Весь організм дитини, її фізіологічні потреби, її моторні активності повинні знайти в школі “якнайкращі умови” розвитку (гігієна дитячого одягу, гігієна харчування і т.п.).

До приміщення вільної школи повинні бути висунуті спеціальні вимоги: з гігієною психіки слід рахуватися тією ж мірою, як і з гігієнічними вимогами фізичного виховання...

Гігієна психіки – проблема кожної школи; її правила, її принципи не складніші від тих, що вже одержали визнання з часу проникнення в школу гігієни фізичного виховання...

Обмеження кількості меблів – найперше правило гігієни; у цьому пункті цілком сходяться гігієна психіки і гігієна тіла. У наших школах ми рекомендуємо легкі меблі: вони прості та надзвичайно дешеві. Якщо їх можна мити, тим

краще, особливо тому, що діти “вчать їх мити”. Дуже важливо, щоб шкільні меблі і матеріали були красиві та художні. Краса тут не в прикрасах і розкоші, а в гармонії ліній і кольорів, у простоті.

Справжня школа думки не заважатиме красі в обстановці роботи. Жодна прикраса не може розважити дитину, дійсно поглинену роботою. Краса підсилює концентрацію думки і освіжає в хвилини духовної втоми.

Якщо слідувати принципам науки, то людина повинна жити в художній обстановці, і тому, якщо школа хоче стати лабораторією для спостереження людського життя, в її стінах необхідно зібрати все красиве...

Дитячі меблі, стільчики, столи повинні бути легкі; тоді діти можуть з ними легко справлятися, їх легко пересувати, і, крім того, що ще важливо, такі речі по самій своїй крихкості стають виховним матеріалом. З цих же міркувань дітям даються фаянсові тарілки і скляний посуд для пиття; це речі – донощики, вони говорять про грубі, безладні і недисципліновані рухи. Таким чином, перед самою дитиною постає питання про самоврядування, вона сама прагне привчити себе не зачіпати речі, не перекидати, не ламати; вона поступово пом’якшує свої рухи і навчається ними вільно управляти, робиться паном самого себе! Таким же шляхом дитина звикає не поганити красиві й приємні речі, що прикрашають її життя. Так дитина просувається на шляху самовдосконалення або, іншими словами, привчається координувати свої рухи із власної волі. Той же процес відбувається в душі дитини, коли, звикнувши до тиші та хорошої музики, вона прагне уникати шуму і різких звуків, тому що це неприємно для її власного, вихованого на гармонії, вуха...

Вільний рух. Тепер це загальноновизнаний гігієнічний принцип, що діти мають потребу в русі. Коли говорять про “вільних дітей”, мається на увазі, що дітям надана свобода рухатися, тобто бігати, стрибати і т.д.

Діти, коли ми просто залишаємо їх на волі, часто проявляють нетерпіння, сваряться, плачуть. Діти старші прагнуть щось винайти, щоб приховати від самих себе нудьгу і приниження ходіння заради ходіння, бігу заради бігу. Вони шукають для всього цього цілі, малюки просто вередують. І рідко активність дітей, залишених абсолютно без уваги, знаходить собі розумне застосування. Вона не сприяє розвитку; організм розвивається тільки фізично, йдуть чисто рослинні процеси. Рухи дітей робляться незграбними, вони винаходять безглузді манери, стрибки, ходять розгойдуючись, легко падають, б'ють і ламають речі. Ясно, що дитина не подібна до кошеняти, всі рухи якого повні грації, чарівності й удосконалюються в процесі стрибання, бігання – його природної стихії.

У моторному інстинкті дітей не закладено, вочевидь, грації і природної схильності до вдосконалення. Звідси вихід – рух, достатній для розвитку кошеняти, не цілком підходить дитині. І оскільки природа дитини відрізняється від природи кошеняти, повинен бути й інший шлях до свободи дитини.

Коли дитина рухається без осмисленої мети, без внутрішнього керівного початку, тоді рух її стомлює... Експериментальні дослідження проблеми втомленості свідчать, що осмислена робота стомлює менше, ніж така ж кількість безцільної роботи.

“Відновлююча” робота – не продукт розумового зусилля, а немов спонукач координування психо-мускульного організму. Такі активності спрямовані не на створення предметів, а на їх збереження (втирання і миття столів, підмітання підлоги, накривання на стіл, прибирання посуду, чищення взуття і т.д.).

Це справи, які виконуються прислугою, щоб зберегти речі господаря, – робота, дуже відмінна від праці робітника, який виробляє самі речі. Два види роботи глибоко відмінні.

Одна робота дуже проста, представляє координовану активність майже такого ж порядку, як біг, стрибання, просто лише дає мету цим простим рухам. Навпаки, робота продуктивна включає процес підготовчої інтелектуальної роботи і складається із серії дуже складних моторних рухів, пов'язаних із застосуванням сенсорних навичок.

Перша – робота для маленьких дітей, яким “необхідно рухатися, щоб навчитися координувати свої рухи”. Вона складається з так званих вправ у повсякденному житті, які відповідають психічному принципу “свободи руху”. Для цього достатньо підготувати відповідну обстановку і залишити дітей на волі, щоб вони могли віддатися інстинкту активності й наслідування. Предмети, що оточують дітей, повинні відповідати росту і силі дітей: легкі меблі, щоб діти могли їх легко переставляти, низенькі шафки, замки, що легко відчиняються, висувні ящики, легкі двері, які дитина може легко відчинити і зачинити, мило, що поміщається в її долоні, щітки для підлоги з короткими гладенькими ручками, одяг, що легко знімається, – ось яка обстановка сприяє активності. У такій обстановці дитина поступово без втоми удосконалює свої рухи і набуває грації й спритності...

Подібна обстановка, доступна для вільної активності дитини, дозволяє їй рухатися, вправлятися і ставати людиною. Важливі не самі по собі рухи, що виявляються у всіх цих вправах, але той новий могутній чинник, імпульс, який починає відігравати роль в утворенні її індивідуальності. Її соціальні інстинкти стосовно інших активних і вільних дітей у спільній роботі в її власному господарстві, налагодженому для захисту і допомоги її розвитку, відчуття власної гідності, яке набувається дитиною, коли вона вчиться задовольняти себе в обстановці, в якій вона панує і яку вона охороняє, – все це – коефіцієнти людяності, які супроводжують “свободу руху”. Із усвідомленості розвитку

своєї особистості дитина черпає нові імпульси для наполегливості у своїй роботі, для старанності і відчуває вищу радість, коли робота виконана. У такій обстановці дитина, безсумнівно, “творить саму себе” і укріплює своє внутрішнє життя так само, як на свіжому повітрі, бігаючи полями і луками, вона “працює” для росту і зміцнення свого фізичного організму.

*Монтессори М. Самовоспитание и самообучение
в начальной школе. –
М.: Работник просвещения,
1922. – С. 83-89.*

Юлія Фаусек

ПОВСЯКДЕННІ ЖИТТЄВІ ВПРАВИ

(за Монтессорі)

Під цим поняттям Монтессорі має на увазі всі ті дії, які виконує дитина в процесі самостійного одягання, роздягання, миття рук і обличчя, прибирання кімнат, доведення до ладу різних речей (матеріалу, іграшок), догляду за квітами, накривання столів, миття посуду тощо.

Сюди ж належать і вправи у поведінці (“ввічливості”): діти вчаться приходити і йти, вітати одне одного і персонал, обережно поводитися з речами тощо.

Усе це є етапами виховання у дитини **самостійності**. “У віці трьох років дитина вже повинна мати можливість виявляти значну самостійність і свободу”, – говорить Монтессорі.

Задля цієї мети все обладнання дитячого садка повинне бути пристосованим до таких дій дітей. Воно повинно бути не тільки привабливим, але й **запрошуючим** дітей до того, що Монтессорі називає “повсякденними життєвими вправами”, тобто не лише зручним, але й витонченим і гарним; потрібно, щоб дитина виконувала всі ці дії не тільки **охоче**, а й **радісно**.

Подібного роду діяльність має величезне виховне значення. “Вона є могутнім коефіцієнтом складного формування особистості, яке відбувається за допомогою цих